

Fuchs Livia A MAGYAR TÁNC TÖRTÉNETI KUTATÁS ÚTTÖRŐ SZEMÉLYISÉGEI / IV. rész*

Vályi Rózsi, a kutató

Vályi Rózsi oktatói tevékenysége, amint az a tanulmány korábbi fejezetéből is kiderült, széles körű és többnyelvű olvasottságán túl rendszeres forráskutatásain alapult. Kutatói arcélének felrajzolásához elengedhetetlen felvázolni azt a kultúrpolitikai küzdelmet, amely a II. világháborút követő évtizedben folyt a magyar tánc tudományosság megalapozásáért is. Vályi, aki pártonkívüli volt, nem vett részt aktívan a Párt által irányított különböző szakmai alakulatokban és szervezetekben, tudása miatt azonban, ha szóba került a kutatás - amelyet az ideológiailag megbízható párttagok irányítottak - mégis többnyire számítottak és támaszkodtak rá.

Am hol keressük a hazai tánc kutatás szervezett és szisztematikus megindulását?

A II. világháború utáni néhány évben részben minden táncos, táncpedagógus és elméleti szakember ott folytatta a munkáját, ahol legkésőbb 1944 tavaszán (vagy őszén) abbahagyta. Újdonság volt viszont, hogy hirtelen hihetetlen mértékben kiszélesedett az amatőr néptánc mozgalom, mígnem "1948. januárban párthatározat született olyan szervezet létrehozására, amely koordinálja és szervezi a burjánzó néptáncmozgalmat, sőt, egyben mindenfajta táncsal kapcsolatos tevékenységnek megfogalmazza ideológiai alapját, azaz irányíthatóvá teszi."¹ E tanulmánynak nem tárgya e szervezetnek, az első Táncszövetség történetének feldolgozása, valamint a mozdulatművészeti iskolák ugyanekkor zajló felszámolásának krónikája sem. De az tárgyunkhoz tartozik, hogy ezt a legelső, a táncos szakma egészét tömörítő és irányító szervezetet - a mozdulatművészeket korábban évtizedekig összefogó és képviselő Mozdulatművészeti Egyesület feloszlásával párhuzamosan -, a Párt utasítására az 1945 óta kommunista párttag, Téry Tibor szervezte meg, s e szervezet elnöke az akkori művelődésügyi miniszter, Ortutay Gyula felesége, a volt Szentpál-növendék, Kemény Zsuzsa lett. Az alelnökök egyike Szentpál Olga, az ügyvezető titkár Merényi Zsuzsa - az ekkoriban a Szegedi Nemzeti Színházból "felhozott", ugyancsak Szentpál növendék - volt, míg az ideológiai "segítő" Vitányi Iván lett. Csak e háttér ismeretében érthetők meg azok a töredékes jegyzőkönyvek, amelyek Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatékában lelhetők fel. Ezek között található év nélkül a "Magyar táncművészeti és tudományos munkaközösség" munkaterve is, amiből azonban kiderül, hogy ez a terv az 1947/48-as évre szolt.² Vagyis a szakma összefogásának kísérlete már a Magyar Táncszövetség megalakulása előtt is zajlott, s már ekkor felmerült a tudományos kutatások kérdése, ám ez alatt ez a kis közösség ebben a periódusban egyértelműen és kizárólag a néptáncok összegyűjtését és a táncírás elterjesztését értette. A fennmaradt dokumentumokból rekonstruálható, hogy a *Magyar tánc munkaközösség* alakuló értekezlete 1947 áprilisában volt az alábbiak részvételével: Ortutayné, Szentpál, Rabinovszky Máriusz, Vitányi, Lugossy Emma, Volly István és Szabó Iván. A második értekezleten - ez 1947. május 8.-án zajlott le - fogalmazták meg a leendő *Magyar táncművészeti és tudományos munkaközösség* céljait, ami egyenlő volt a néptáncok gyűjtésével és feldolgozásával, hozzátéve, hogy ez a közösség egyben olyan állami és tudományos szerv is legyen, amely saját könyvtárral és külföldi kapcsolatokkal is rendelkezik. A létesítendő "tudományos szakosztály" feladata pedig "A magyar táncirodalom megteremtése szakművek írása és fordítása által. A táncírás népszerűsítése és elterjesztése. 1948-ban nemzetközi táncíró kongresszus megrendezése."³ 1949 januárjára azonban, az időközben lezajlott politikai fordulatnak köszönhetően, Téryt - visszaemlékezései szerint - a párttagságot felülvizsgáló bizottság "ideológiailag képzetlennek" találta, így kizárta a Pártból, ezért leváltották a Táncszövetség főtítkári posztjáról, amelyet ettől kezdve Pór Anna töltött be.⁴ A tudományos alosztály elnöke Lugossy Emma lett⁵, akinek munkatervében nem csupán a néptánc gyűjtés és a lejegyzés szerepelt, hanem egy szélesebben értelmezett tánc kutatás is, valamint egy szakkönyvtár és folyóirattár megszervezése, könyv és filmfelvevő beszerzése, és egy Táncírás Intézet felállítása.⁶ (A kutatás jelenlegi szakaszában nem találtam semmiféle dokumentumot az *első* Táncszövetség későbbi munkájáról, majd felbomlásáról, illetve megszűnéséről. A téma tudományos feldolgozásának ugyancsak nincs nyoma a hazai publikációk között, mert Téry csak a saját eltávolításának és Pór Anna belépésének időpontjáig írta meg a *második* Táncszövetség előzményeit, azaz az első Táncszövetség történetét.⁷ Pór Anna pedig, aki pártutasításra vette át Téry posztját, minden visszaemlékezésében csak a saját későbbi munkájáról nyilatkozott.⁸)

E nagyszabású tervek közül akkor szinte semmi nem valósult meg, de Vályi - akinek a neve ekkor még sehol nem bukkan fel - pályájának alakulása szempontjából mindebből az a lényeges, hogy 1951-től ismét átrendeződött a szakma, s ezen belül a tánc kutatás helyzete. Létrejött ugyanis a *Táncművészet* című folyóirat - amelynek főszerkesztői posztján ismét Ortutayné találjuk -, s ehhez kapcsolódva alakult meg az a kutatócsoport, amely szakmai munkájának vezetésére végül Vályi Rózsiért kérték fel. A kutatócsoport vagy munkaközösség, ahogy ekkoriban nevezték, 1952-ben alakult meg a Népművelési Minisztérium anyagi támogatásával, a lap keretein belül, azért, hogy a magyarországi színpadi táncokra vonatkozó emlékeket kutassa fel. Vagyis eddigre szervezetileg is különvált a régi magyar társastáncokra, valamint a színpadi táncokra, azaz a balettre vonatkozó kutatás. (Előbbi a Népművészeti Intézet keretein belül indult meg.) Vályi a csoport munkájáról szóló, nyilvánosság számára készült beszámolójában leszögezi, hogy egyelőre Magyarországon hiányzik a tánc tudományos munka, a táncművészetnek nem létezik még olyan tudományos intézete, amelyik összefogná a táncelméleti kutatásokat.⁹ (Ne feledjük, hogy ezek az évek a Rabinovszky Máriusz által indított

művészettörténeti, és a Hont Ferenc által kezdeményezett színház történeti kutatások és ezek intézményesülésének időszakai, s hogy a másik két kutatási terület végül tudományos rangú Intézetet és akadémiai rangot kapott az elkövetkezendő években!) Vályi ebben a magyarországi tánc kutatásról szóló legelső beszámolóban leírta a kutatás feladatait és módszereit, és számba vette az eltelt rövid időszak eredményeit is. Ezek szerint a kutatást az a diszkrépancia tette szükségessé, ami a korszak fejlett magyar balettélete és a balett múltjáról való ismeret és tudás hiánya között állt fent. Vályi leszögezte, hogy egyetlen magyar nyelvű tudományos vagy ismeretterjesztő könyv sem létezik még a (magyar) tánc történetéről. Egyedül Rétheit említette meg, mint aki komoly kutatómunkát végzett, ám az ő érdeklődése nem terjedt ki a színpadi táncra. Ezért a létrejött kutatócsoport céljának a magyar színpadi táncok (1790 és 1953 közötti) történeti forrásainak felkutatását, rendszerezését és feldolgozását tartotta. A csoport módszere azon alapult, hogy egy-egy kutató egy-egy periódussal vagy témával foglalkozott, a kutatás módszertanát azonban együtt dolgozták ki, és a munka során is közösen alakították, finomították. A különböző könyvtárak állományában fellelhető folyóiratok alapján született cédlukák három gépelt példányban készültek, s ezeket az indikátorok szerint rendszerezték.¹⁰ Ugyancsak a közös munka menetéhez tartozott, hogy rendszeresen megvittatták az elkészült rész tanulmányokat, amelyeket kiadták külső bírálóknak is, bár nem világos, hogy kik lehettek ezek a külső szakértők, hiszen a csoport szinte mindenkit összefogott, aki egyáltalán akart tánc történettel foglalkozni. A csoport tagsága - Ortutayné 1953-as kézírásos feljegyzése szerint - a következőkből állt: Szenthegyi István, Barotiné [Egey Klára], Martonné [?], Körtvélyesné [Gelencsér Ágnes], Vályi Rózsi, Téry Tibor, Csizmadia György, Gerle Mária [?]¹¹ Egyéb dokumentumok azonban hat vagy hét főről szólnak, maga Vályi pedig azt írja, hogy a csoport 1953-ban újjászerveződött, egy fővel gyarapodott, így "most" hatan kutatják a balett múltját, egyikük pedig - nyilván Szenthegyi István zenekritikus - a zenetörténeti emlékeket tárja fel. Vályi terve szerint először kisebb részlet tanulmányoknak, később az átfogó, egyes korszakokat teljes mélységükben feltáró tanulmányoknak kell megjelenünniük, míg a felgyülemlett adatok egy majdani magyar tánc bibliográfiája alapját képezhetik. E cikk megjelenésének idején Vályi 4000 cédluról és három olyan elkészült rész tanulmányról számolt be, amelyek a *Táncművészet* hasábjain jelentek meg, vagy várható volt a megjelenésük. Vályi még egy fontos kérdést vetett fel ebben a kis tanulmányban, ez pedig a források nyilvánosságának kérdése volt. Ha valaki, hát ő tudhatta, hogy a szakmai intézményekben (ÁBI és Színművészeti Főiskola, Táncszövetség) micsoda hihetetlen volumenű munka indult már el, hiszen jegyzetek születtek, fordítások készültek a legalapvetőbb táncmester könyvekről, a nyilvánosság azonban mit sem tudott ezekről. Holott a kutatásoknak el kellene jutniuk a közönségig, az olvasókig, vélte, vagyis nem pusztán a tudományos publikációk fontosak, hanem ugyanilyen lényegesek a népszerűsítő, ismeretterjesztő kiadványok is. Nyilván ezért említi a helyzet felelőseiként a Tudományos Akadémia mellett a Kiadói Főigazgatóságot is, hiszen ezekben az években nem csupán az éppen születő tánc tudományt kellett volna intézményesíteni, hanem el kellett volna indulnia a szakkönyvek kiadásának is. A korabeli kiadói helyzet felidézésére álljon itt egyetlen példa: 1950-ben a Hungária Könyvkiadó azt közli Losonczy Ágnes minisztériumi referenssel, hogy Agrippina Vaganova szovjet balettmester metodikai könyvét nem tudja beilleszteni a kiadói tervbe, "mert a balett Magyarországon [kézírással beillesztve: egyelőre] csupán egy egészen szűk réteget, néhány száz embert érdekel."¹² Mire természetesen a Népművészeti Minisztérium részéről Ortutayné három napon belül úgy reagál, hogy ma már munkástömegek kapnak balett tréninget, nem csak a táncmozgalom tagjai, hanem az úttörők is, és a könyv nem csupán tananyag az Operaházban, az ÁBI-ben és a Színművészeti Főiskolán, hanem már nyugaton is megjelent.¹³ Ezért, írja, a minisztérium a várható nagy példányszám igénye miatt támogatja a kiadást. Végül két hónap múlva Ortutayné arra "kéri" a Művelt Nép kiadót, hogy 1000 példányban hozza ki a könyvet, s ehhez rögzest 40.000.-Ft támogatást is biztosít a Minisztériumi keretből.¹⁴

Ha visszatérünk a *Tánc történeti munkaközösség* történetéhez, akkor azt látjuk, hogy a belső beszámolókból jobban kirajzolható az a kép, amelyet a nyilvános szakmai lap, a *Táncművészet* csak töredékesen közölt. Fennmaradt ugyanis Vályi 1954-es beszámolója, amelyben - nyilván a *Táncművészek Köre* számára, amely az eddigre megszűnt *első* Táncszövetség helyett mintegy előjátéka és előkészítője volt a *második* Táncszövetségnek - összefoglalta az eltelt két év munkáját. Eszerint a kutatás 1952 szeptemberében kezdődött, Gelencsér és Téry részvételével. Hozzájuk csatlakozott Barotiné és Martonné, valamint Szenthegyi, és alkalmi cédlulázással még hárman vettek részt a munkában. 1953 márciusában Ortutayné a csoport vezetését és szakmai irányítását bízta Vályira. Vályi ettől kezdve reálissá tette az első munkatervet, és főként a kutatás szakszerűségére ügyelt, vagyis professzionálissá tette az addig alig szervezett és ellenőrzött, ám lelkes munkát.¹⁵ Kidolgozta a szakszerű tudományos kutatási módszereket - természetesen a kor igénye szerint egy szovjet módszertani könyv alapján -, és érezhetően igyekezett visszafogni a publikációs hevületet, vagyis inkább az alapos munkát ösztönözte. E beszámolóból kiderül, a csoport és a munka egyik legfontosabb távlati célja az volt, hogy a munkaközösség tagjaiból tánc történetészeket neveljen, s egyben a szétaprózott, területenként máshová tartozó, és más-más módszerekkel kutató kisebb csoportokat mintegy a hazai tánc tudományos intézmény majdani megalapításának reményében összefogja. (Ekkor ugyanis hat tánc történeti kutatócsoport működött, ebből négy a Népművészeti Intézetben, egy pedig a Néprajzi Múzeumban.) Az összeműködés leggyöngyöslényekben az ambiciózus Kaposi Edit és Vályi között zajlott, hiszen együtt dolgozták ki a kutatások és publikációk öt éves tervét, s nem csupán a Kör, hanem a Tudományos Akadémia számára is.¹⁶

A Vályi vezette csoport munkájának eredményei, miután egyik-másik tanulmány rövidebb közlemény formájában megjelent a *Táncművészet* hasábjain, végül a magyar balett történetéről kiadott legelső kismonográfiában összegződtek. Vályi kellő tudományos óvatossággal fogalmazott a kötet előszavában, amikor úgy ítélte meg, hogy "A magyar tánc történet indulóban lévő tudomány [...], így még csak távlati célja lehet "az átfogó és teljes magyar balett-történet" megírása."¹⁷ Arról természetesen nem szólhatott, hogy a felgyűjtött adatok és források tudományos, és nem pedig ideológiailag "pártos" értékelésének és értelmezésének még nem jött el az ideje. S bár az ötvenes évek elmúltá óta ez a könyv valójában hasznavehetetlen, hiszen a dogmatikus szemlélet miatt minden feltárt tényt és adatot eltorzított a korabeli értelmezés, mindez mit sem von le a tudományos gyűjtőmunka úttörő érdemeiből.

Ugyancsak nehéz lehántani a kor megkövetelte torz ideológiai mázat Vályi másik fontos munkájáról, a végre magyarul is megjelentetett Noverre *Levelek* bevezető tanulmányáról¹⁸ bár ebben, vagyis a felvilágosodás eszméit tárgyalva láthatóan jóval szabadabban mozoghatott, mint a magyar táncműlt politikailag kényes "nemzeti" és "népi" vonásokkal terhes közegében.

Vályi e részben tudományos, részben népszerűsítő, és a nyilvános könyvkiadásban is helyet kapó publikációi - valamint oktatói és kutatói tevékenysége - mellett rendszeresen fordított is szakkönyveket, elsősorban az oktatáshoz kapcsolódva, de részben a későbbi megjelentetés reményében is. A ma különböző helyeken (ÁBI és OSZMI) fellelhető kéziratári anyagok szerint az alábbi műveket fordította le:

A lett balett (szerző: Georg Brants)

Szergej Gyagilev élete, működése és legendája (szerző: Serge Lifar)

Szemelvények Serge Lifar életéből

A tánc világtörténete: II. rész, A tánc története (szerző: Curt Sachs)

A balett Olaszországban (szerző: Gino Tani)

Orchésographie (szerző: Thoinot Arbeau)¹⁹

E fordításai nem csupán mennyiségüknél fogva keltenek csodálatot, hanem amiatt is, hogy Vályi egyrészt igyekezett eredetiből fordítani²⁰, és törekedett a pontos magyarításra egy olyan korban, amikor minden táncszakkönyvet oroszból fordítottak, és a köteteket elképesztő "kapkodás" szülte, hiszen mindenki gyorsan akart megfelelni az éppen kívánatos követelményeknek, a "vonalnak". Így minősíthetetlenül gyenge fordításban és lektorálás nélkül adtak ki "szakkönyveket" belső használatra. Illetve volt lektor, például az Operaház Blasis, Bournonville és Noverre kiadványai esetén a húszas évei elején járó ifjú Fülöp Viktor, aki, miután nem feltételezhető, hogy alapos orosz és francia nyelvi ismeretei lettek volna, "a rendelkezésre álló idő rövidegsége és az eredetivel való összehasonlítás ilyen körülmények közötti lehetetlensége miatt" nem törekedett a pontosságra.²¹

Mindeközben megjelent Vályi balettkalauzának *(Balettek könyve)* első kiadása, amelyben nem csupán élvezetes és közérthető stílusban ismertetett 32 balettet és 4 balettbetétet, hanem minden művet történeti kontextusba helyezett el, s utalt a különböző koreográfiai megoldások eltéréseire is. Ez a könyv olyan történeti összefüggések megvilágítására törekedett, hogy szinte egymaga pótolta az ötvenes és hatvanas évek fordulóján még hiányzó magyar nyelvű, egyetemes tánc történeti műveket. És még egy fontos erénye, hogy zömmel olyan egyfelvonásos és modern műveket is ismertetett, amelyeket e kor nézője a szocialista realizmus esztétikájának a repertoárt beszűkítő és egyneműsítő évtizedében egyáltalán nem láthatott, sőt, még nem is hallhatott ezekről, hiszen az 1948/49-es repertoárrevízió elsöpörte ezeket a "formalista" műveket a repertoárról. A könyv sikerét bizonyítja, hogy két év múlva két új magyar balettel kibővítve megjelent a könyv második kiadása is - és Vályi ekkor készült műleírásai ma is képszerűen tudják felidézni a balettek történéseit, jeleneteit.²²

Vályi, ahogy már szó esett erről, kritikákkal sosem jelentkezett, viszont szakfolyóiratokban rövidebb tanulmányokat azért publikált, többnyire éppen zajló saját kutatásaihoz kapcsolódva. Így az ötvenes években, a Táncművészet hasábjain ragyogó és alapos, elemző ismertetést közölt Arbeau és Caroso könyvéről, illetve a reneszánsz táncokról, valamint Bournonville pályájáról.²³ Az 1956-ban induló új szakmai kiadvány, a *Táncművészeti Értesítő* első száma az ő szerkesztésében látott napvilágot, s itt az ő fordításában jelent meg egy Millos Aurélról szóló tanulmány - akinek a nevét közel tíz éve ki sem ejtették Magyarországon - annak a Gino Taninak a tollából, akivel Vályi együtt dolgozott a nagy olasz *Enciklopédia*. . . idején. Ez a kiadvány az időközben megalakult *második* Táncszövetség szakmai kiadványa volt, amely 1958-tól *Tánctudományi Tanulmányok* néven jelent meg, s folytatta azt a *Táncművészet* lapnál kialakított gyakorlatot, hogy a kiadványt főként szerkesztőbizottság szerkeszti, mintegy elmosva a karakteres szakmai arculatot, viszont kiegyenlítetten helyt adva a sokféle, ekkoriban még valóban tudományosnak tekinthető publikációknak, ha azok kizárólag a táncművészet két elfogadott területéről, a balett vagy a néptánc elméleti és történeti kérdéseiről szóltak. Vályi a hatvanas években itt is publikált, elsősorban saját balett-történeti kutatásainak eredményeit az akadémiai táncról és Fokin munkásságáról.²⁴ 1969-től azonban - csak emlékeztetőül: ekkor jelent meg a könyve és ekkor nyugdíjazták - szinte egy csapásra megszűntek számára a publikációs lehetőségek. Mindössze már csak egyetlen írása jelent meg a *Táncművészeti Értesítőben* az éppen elhunyt Pally Annáról - akiről könyvet készült írni, ami végül soha nem valósult meg²⁵ -, s majd csak az 1956-os megszűnése után húsz évvel, 1976-ban újjászülető (és Maácz László által szerkesztett) *Táncművészet* tartott igényt ismét a tudására. Utolsó írásai - Bournonville-ről, Fokinról és Gyagilevről - itt jelentek meg, s e lap hasábjain jelent meg értékelés Vályi utolsó könyvéről, az 1980-ban kiadott Balettek könyvéről, amely ugyan több mint ötven mű alapos ismertetését és élvezetes leírását adta, de látóköréből már kimaradtak az Operaházon kívüli - Pécsi és Szegedi - produkciók.

Vályi Rózi nevé - aki utolsó évtizedeit a szakmától teljes elszigeteltségben, sérteettségében maga köré hermetikus falat építve, bár eközben széles körű társasági életet élve töltötte - utoljára akkor bukkant fel, amikor az ÁBI-ben őt a tánc történet tanáraként követő Kaán Zsuzsa átvette a Maácz László szerkesztette lap, a Táncművészet szerkesztését. Ennek 1991-es nyitó számához Vályi írt köszöntőt, s ennek részletével szeretném zárni e kis tanulmányt: "Tánc és érzelem, tánc és gondolat kezdettől fogva édestestvérek. Csodálatos kapcsolatukat a szó csak nagy küzdelmek árán fejezheti ki."²⁶ S mi mással is kísérletezhet a tánc elméletével és történetével foglalkozó kutató, bármikor is tevékenykedjék, mint e távolság leküzdésével. S hogy e kísérletre volt több sikeres példa is a hazai tudományos életben, ennek felvázolása volt e több részes tanulmány célja.

Vályi Rózi (az ülő sorban, balról a második) az Állami Balett Intézet első, végzős évfolyamával és a tantestület tagjaival (fotó: archív)

Jegyzetek

- ↑ A tanulmány megírását előkészítő kutatást az NKA Táncművészeti Kollégiuma támogatta.
- ↑ Téry Tibor Számvetés életemről In. Péter Márta (szerk.) *Táncművészeti Dokumentumok 1988* Budapest, 1988
- ↑ Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatéka - OSZMI Táncarchívum
- ↑ Uo.
- ↑ Téry Tibor
- ↑ Lugossy pályájáról semmiféle összefoglaló eddig nem született, neve egyetlen szakmai lexikonban nem szerepel, így pontos szakmai hátterét ma még nem lehet felvázolni.
- ↑ Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatéka - OSZMI Táncarchívuma
- ↑ Téry Tibor A Magyar Táncszövetség megalakulásáról és előzményeiről In. Maácz László (szerk.) *Táncművészeti Értesítő* 1976/1.
- ↑ Szűdy Eszter *Tudtam, hogy mit nem tudok. . . Beszélgetés Pór Annával I. rész.* Parallel 2009/14.
- ↑ Vályi Rózi *A magyar színpadi tánc-történet ügye* Táncművészet, 1953/augusztus-szeptember
- ↑ A kutatás eredményeként született több tízezer gépirásos cédula ma is megvan az OSZMI Táncarchívumában
- ↑ Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatéka - OSZMI Táncarchívum
- ↑ MOL 106-os doboz - 1950. IX. 23.
- ↑ Uo. 1950. IX. 26.
- ↑ Uo. 1950. XI. 10.
- ↑ Vályi Rózi *Beszámoló a Tánc történeti munkaközösség 1952. szept.1.-től 1954. márc. 15.-ig a Táncművészet c. lap keretében végzett munkájáról* - Ortutayné Kemény Zsuzsa hagyatéka
- ↑ Uo.
- ↑ Vályi Rózi (szerk.) *A magyar balett történetéből* Művelt Nép, 1956
- ↑ J.G. Noverre *Levelek a táncról és a balettekről* ford. Benedek Marcell Művelt Nép, 1955
- ↑ A Rameau könyvről a tanulmány előző fejezetében már esett szó, Vályi ugyanis elkészült a fordítással, de ennek ma egyetlen példánya sem található hazai közgyűjteményekben, viszont Hézsó István tulajdonában fellelhető egy hiányos gépirat. Hézsó István Vályi személyes közléseiből még egy tanulmány (Testnevelő iskolák Párizsban) és egy könyv (Tamara Karszavina Emlékezései) fordítását tartja számon, ezeknek ugyancsak nincs nyoma egyetlen hazai intézményben sem. Lásd: Hézsó István Előszó In. Tamara Karszavina *Színház utca* L'Harmattan, 2010
- ↑ *A lett balett* eredetijét egyelőre nem találtam, így nem világos, francia vagy orosz példányból dolgozott-e.
- ↑ Carlo Blasis *A tánc művészete* ford. Gara György, a M. Á. O. Dlsz-bizottságának kiadása, 1955
- ↑ Vályi - Szenthelyi - Csizmadia *Balettek könyve* Gondolat, 1959, majd 1961
- ↑ 1954/2. és 3.; 1955/1.-3. ; 1955/8.
- ↑ Az 1963/64 és az 1965/66-os években.
- ↑ Fuchs Livia *Beszélgetés Hézsó Istvánnal* 2008.
- ↑ Táncművészet, 1991/március